

ΕΝΕΤΙΚΟ ΚΑΣΤΡΟ ΤΗΣ ΖΑΚΥΝΘΟΥ

Κάθε πηγή για την ιστορία της Ζακύνθου είτε είναι γραπτή, είτε προφορική, ηχητική, εικονική, κάθε αρχείο ή νεώτερο δημιούργημα μπορεί να λειτουργήσει ως μέσο για την ιστορική αναζήτηση. Έτσι διαλέξαμε να καταγράψουμε τους ήχους και τους απόηχους του ιστορικού κάστρου της πόλης και τη λειτουργία του στη ζωή των ανθρώπων του τόπου με την επιθυμία να αναδείξουμε το ιστορικό παρελθόν της πόλης μας. Η υλοποίηση της ερευνητικής αυτής δραστηριότητας και της ιστορικής αναζήτησης απαίτησε την ενίσχυση του συλλογικού πνεύματος και την επικοινωνία των ομάδων εργασίας για ανταλλαγή και καταγραφή πληροφοριών, συγκριτική μελέτη στοιχείων και την αντιμετώπιση διαφόρων προβλημάτων. Έτσι δημιουργήθηκε μια ζεστή και θετική ατμόσφαιρα στην τάξη και η αντιμετώπιση του μαθήματος της ιστορίας ως κάτι το ζωντανό, το ερευνητικά προσιτό και όχι κάτι το απόμακρο. Για να υλοποιηθεί το παραπάνω εγχείρημα ακολουθήσαμε διάφορες μεθόδους: α. Συλλογή πληροφοριών βασισμένοι σε μια σειρά βιβλίων σχετικά με το κάστρο, β. αναζήτηση στοιχείων στο διαδίκτυο, γ. επίσκεψη της ομάδας στο Ενετικό Κάστρο (φωτογραφική αποτύπωση του χώρου, δ. συζήτηση με εκπροσώπους της τοπικής κοινωνίας για την εκμετάλλευση και αξιοποίηση του χώρου του Ενετικού Κάστρου σήμερα.

Αυτοαξιολόγηση: Αν και αντιμετωπίσαμε προβλήματα συνεργασίας και η εργασία δεν είχε το αναμενόμενο αποτέλεσμα αποκομίσαμε πολλές θετικές εμπειρίες: κατανοήσαμε την αξία αυτού του ιστορικού μνημείου, συνειδητοποιήσαμε την ανάγκη διατήρησης και διαφύλαξης του και γνωρίσαμε καινούριους ανθρώπους

Πηγές: Υπουργείο Πολιτισμού Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων « Το κάστρο της Ζακύνθου », Ντίνος Κονόμος « Καστρόλοφος και Αιγιαλός », Διονύσης Α. Ζήβας « Η αρχιτεκτονική της Ζακύνθου ».

ΤΑ ΤΕΙΧΗ ΤΟΥ ΚΑΣΤΡΟΥ

Οι οχυρώσεις αυτές, που με ελάχιστες αλλαγές διατηρούνται έως σήμερα, έγιναν με τη μελέτη και την επίβλεψη των βενετών μηχανικών και κατασκευάστηκαν με την προσωπική εργασία (αγγαρεία) των Ζακυνθινών. Αποτελούν χαρακτηριστικό δείγμα της οχυρωματικής αρχιτεκτονικής της εποχής, που το κυρίαρχο στοιχείο της, ήδη από το 16ο αιώνα, ήταν ο προμαχώνας. Οι προμαχώνες του φρουρίου της Ζακύνθου δεν είναι πλήρης, σύμφωνα με τις προδιαγραφές των μηχανικών της εποχής. Εξάλλου σε κάθε οχύρωση οι κατασκευαστές εφαρμόζαν τις γνωστές και πλήρεις μορφές προμαχώνων μέχρι του σημείου που τους επέτρεπε η μορφολογία του εδάφους, τα τεχνικά μέσα και κυρίως η οικονομική βοήθεια που διέθετε το κράτος για το έργο. Οι μορφές και το μέγεθος των προμαχώνων του φρουρίου της Ζακύνθου, όπως άλλωστε όλων των φρουρίων, ποικίλουν ανάλογα με το έδαφος και τις αμυντικές ανάγκες που κάλυπταν (κυκλικοί, πολυγωνικοί κτλ.). Έχουν, επίσης ευθείες spalle, που μειονεκτούσαν συγκριτικά με τις καμπύλες. Ο μεγαλύτερος αριθμός προμαχώνων, που αποτελούν τις κύριες θέσεις άμυνας του οχυρού, βρίσκονται στη βορειοανατολική πλευρά του κάστρου, γεγονός που υποδηλώνει ότι αυτή ήταν η πιο ευάλωτη στις εχθρικές επιθέσεις πλευρά του.

Αποτυπώνονται με ακρίβεια σε δύο σχεδόν όμοιους χάρτες του V.M. Coronelli των ετών 1686 και 1708 και σε έναν άλλο του Francesco Alberti των μέσων του 17^{ου} αιώνα. Στον τελευταίο σημειώνονται και οι ονομασίες των προμαχώνων. Ανατολικά, ο μεγάλος προμαχώνας Grimani. Μέσα στην επιχωμάτωση του, σύμφωνα με προφορική παράδοση, αλλά και κάποιες ενδείξεις, κατά τις στερεωτικές εργασίες που πραγματοποιήθηκαν το 1969-1970, υπάρχουν υπόγειες στοές, χαρακτηριστικό στοιχείο των προμαχώνων. Στον ίδιο προμαχώνα, μετά το χαρακτηριστικό διάδρομο, διατηρείται η πυλίδα εισόδου στη χαμηλή πλατεία του. Εκεί βρισκόταν το «σινιάλο» ή «τηλέγραφος», κοντά σε μια πέτρινη βενετσιάνικη σκοπιά, που έπεσαι από το σεισμό του 1893. Στα νεότερα χρόνια όλα τα ατμόπλοια που έρχονταν στο νησί αναγγέλλονταν από το «σινιάλο», έναν ιστό με σηκωμένα τέσσερα μπαλόνια στα σκοινιά του. Ανάλογα με τον προσανατολισμό της κατεύθυνσης των πλοίων κινιόταν και το αντίστοιχο μπαλόνι. Ο ιστός του «σινιάλου» σώζεται έως σήμερα.

Αμέσως βορειότερα, το οχύρωμα Tre Porte, με πύλη που σήμερα αποτελεί εισόδου του κάστρου. Από το σημείο αυτό ξεκινούσε ο λιθόστρωτος δρόμος, η Strada Giustniana ή Σαρτζάδα, που έφθανε μέχρι τη Strada Larga (πλατεία Ρούγα) στον Αιγιαλό. Μπροστά από την πύλη αυτή υπήρχε ξύλινη κινητή γέφυρα, που αργότερα μετατράπηκε στη σημερινή πέτρινη.

Βόρεια, το μεγάλο οχύρωμα Minotto, στο οποίο σώζεται μια υπόγεια κατασκευή. Πιθανόν να πρόκειται για μια contramina, δηλαδή ένα αμυντικό σύστημα για την αντιμετώπιση των «εχθρικών υπονόμων». Στο εσωτερικό του φρουρίου η πρόσβαση φαίνεται ότι γινόταν από ένα πηγάδι που βρίσκεται στην κεντρική πλατεία του προμαχώνα.

Στη δυτική πλευρά, το οχύρωμα dell' Aquilla, από το οποίο σώζεται σήμερα ένας μεταγενέστερος κυκλικός πύργος. Στη θέση αυτή, στους χάρτες του 17^{ου} αιώνα, αποτυπώνεται ένας μεγάλος προμαχώνας, σχεδόν όμοιος με το οχύρωμα Bembo.

Στη νότιο πλευρά η κυκλική οχύρωση San Marco που κατέπεσε από τους σεισμούς του 1953.

Στη νοτιοανατολική πλευρά το οχύρωμα Bembo με την επιβλητική πύλη, όπου έφθανε ένα άλλο τμήμα του λιθόστρωτου δρόμου, που οδηγούσε από παλαιότερα στον Αιγιαλό. Η πύλη, που κλείστηκε οριστικά το 1738, όταν ο δρόμος εκείνος καταστράφηκε, έφερε την «καμπάνα» ή «ρόλοι του κάστρου», που αρχικά σήμαινε

την έναρξη των συνεδριάσεων του συμβουλίου την κοινότητα. Αργότερα χρησίμευε ως δημόσιο ρολόι της πόλης. Παρέμεινε στη θέση της ακόμη και όταν κατασκευάστηκε το «ρολόι του φόρου» στην πλατεία Αγίου Μάρκου (1806). καταργήθηκε γύρω στα 1844 επί της αγγλικής «προστασίας» των ιονίων νήσων. Το οικοδόμημα που στέγαζε την καμπάνα καθώς και ένα τμήμα του τείχους με προμαχώνες απεικονίζεται, όπως ήταν στα μέσα του 18^{ου} αιώνα, στην αργυρόγλυπτη επένδυση της εικόνας του αγίου Χαραλάμπους στον ομώνυμο ναό της πόλης. Το οχύρωμα κατασκευάστηκε κατά το σχέδιο του μηχανικού Verneda, εντός δύο μηνών από την ημέρα της δημοπρασίας, με δεκαπέντε εργάτες, που ο αρχιτεχνίτης είχε κάθε ημέρα στη διάθεσή του.

Τα μεγέθη, ύψος, πάχος και κλίση, του εξωτερικού τείχους του κάστρου της Ζακύνθου ανταποκρίνονται στα μεγέθη που έδιναν οι κατασκευαστές μηχανικοί του 16^{ου} και του 17^{ου} αιώνα. Η εξωτερική πλευρά του είναι κτισμένη με κανονικές ορθογωνικές πέτρες συναρμολογούμενες με ασβεστοκονία.

Το τείχος του περιβόλου, αυτό που συγκρατεί τις εσωτερικές επιχωματώσεις, σε όλο το ύψος του χωρίζεται σε τρία τμήματα κατά την κατακόρυφη έννοια:

α) τη *scarpa della muraglia* ή *scarpa* ή *pariete*. Είναι το κεκλιμένο τμήμα του τείχους με το μεγαλύτερο ύψος και φθάνει από το έδαφος μέχρι το επίπεδο των επιχωματώσεων ή του φυσικού εδάφους του εσωτερικού του φρουρίου. Το τείχος έχει κατασκευαστεί με κλίση αφ' ενός για να αντέχει τις μεγάλες ωθήσεις των επιχωματώσεων και αφ' ετέρου για να αντιμετωπίζεται η κρούση των βλημάτων των πυροβόλων όπλων.

β) το *cordone* ή *collarino*, το διάζωμα δηλαδή, που σχηματίζεται από μία σειρά μεγάλες πέτρες με ημικυκλική διατομή στην εξωτερική πλευρά τους και το οποίο διαχωρίζει το *parapetto* από το κυρίως τείχος.

Το *cordone*, που χρησιμοποιήθηκε από την Αναγέννηση και μετά στους οχυρούς περιβόλους πόλεμων και στα φρούρια, εκτός από το ότι διακοσμούσε το τελειώμά του, εμπόδιζε και τις εχθρικές αναρριχήσεις.

γ) το *parapetto* είναι το τμήμα του τείχους του οχυρού περιβόλου που βρίσκετε πάνω από το *cordone* και στο οποίο ανοίγονται οι κανονιοθυρίδες και οι πολεμίστρες. Η κατασκευή του είχε σκοπό την κάλυψη των στρατιωτών και τη συγκράτηση των στρατιωτών και τη συγκράτηση των εσωτερικών επιχωματώσεων.

Το *parapetto* ήταν το πιο ευάλωτο τμήμα του τείχους και καταστρεφόταν πιο γρήγορα. Για το λόγω αυτό και στη Ζάκυνθο, ύστερα από χρήση αιώνων και συνεχείς καταστροφικούς σεισμούς, είναι δύσκολο να ταυτιστούν τα πρώτα βενετσιάνικα *parapetti*, ενώ σε μεγάλο τμήμα των τειχών είτε δεν έχουν διατηρηθεί είτε δεν έχουν διατηρηθεί είτε δεν έχουν διατηρηθεί είτε πρόκειται για μεταγενέστερες κατασκευές. Σε όλο το μήκος της ανατολικής πλευράς του περιβόλου υπάρχει ένας διάδρομος εσωτερικά του *parapetto*, πάνω από το κανονικό επίπεδο του φρουρίου, ο οποίος χρησίμευε για την κίνηση των στρατιωτών. Το διάδρομο αυτό τον συναντάμε συχνότατα στα φρούρια της εποχής.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό στοιχείο στον περίβολο του φρουρίου της Ζακύνθου ήταν οι κυκλικές σκοπιές, κάποιες από τις οποίες σώζονταν έως το σεισμό του 1953.

Ήταν τοποθετημένες στις αιχμές των προμαχώνων, στα σημεία συνάντησης των «μετώπων» και των «πλευρών», στο μέσον των *cortine*, δηλαδή του τείχους που εκτεινόταν μεταξύ δύο προμαχώνων και πάνω από τις πύλες. Η τοποθέτηση των σκοπιών ακολούθησε τις γενικές αρχές που καθόριζαν την κατασκευή τους, σύμφωνα με τα συγγράμματα του 16^{ου} και του 17^{ου} αιώνα.

Πολλά ζητήματα που αφορούν τη σχεδίαση και την κατασκευή της οχύρωσης του φρουρίου από τους Βενετούς μένουν ασαφή ή άλυτα. Μόνο με συστηματική

αρχαική έρευνα, εκτεταμένες ανασκαφικές εργασίες και καθαρισμούς είναι δυνατόν να απαντηθούν.

ΟΙ ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ ΤΟΥ ΚΑΣΤΡΟΥ

Από τα στοιχεία που παρέχουν οι αρχαιακές πηγές είναι γνωστό ότι στον οικισμό του κάστρου υπήρχαν τουλάχιστον 12 ορθόδοξες και 5 καθολικές εκκλησιές, 2 από τις οποίες αποτελούσαν καθολικά μοναστηριών. Χρονολογούνται από το 12^ο έως και το 17^ο αιώνα.

ΚΑΘΟΛΙΚΕΣ

Από τις καθολικές εκκλησιές του κάστρου έχουν αποκαλυφθεί και ταυτιστεί οι εξής:
Σωτήρας: Σώζεται μισοεπιτομενος στη βορειοδυτική πλευρά του κάστρου. Μετά από μικρές εκτάσεις ανασκαφική έρευνα διαπιστώθηκαν 3 τουλάχιστον οικοδομικές φάσεις. Ο ναός σύμφωνα με τα ανασκαφικά δεδομένα, στη 2^η τουλάχιστον φάση φαίνεται ότι είχε το ρυθμό του σταυροειδούς εγγεγραμμένου μετα χορών (αγιορείτικο τρίκογχο), αφού εκτός από τις 3 κόγχες της ανατολικής πλευράς, υπήρχαν 2, στη βορεια και τι νότια. Σήμερα διατηρούνται κονχοι του διακονικού ανατολικά και η κόχη της νότιας πλευρας, της οποίας 1 τμήμα έχει καταπέσει. Στο χώρο του ιερού βήματος αποκαλύφθηκαν επίσης, η γένεση της κεντρικής ημικυκλικής αφίδας με τοιχογραφίες σε 2 στρώματα, οι βαθμίδες και μικρά τμήματα ψηφιδωτού δαπέδου. Ο ναός είναι κτισμένος με επιλυμένη πληνθοπερικληστη τοιχοποιία, με διπλή σειρά τούβλων στους οριζόντιους αρμούς που θυμίζει μνημεία του 2^{ου} μισού του 12^{ου} και του πρώτου μισού 13^{ου} αιώνα. Από τον Σωτήρα έχει αποτοιχιστεί και διατίθεται στο μουσείο Ζακύνθου μια παράσταση, στην οποία, εικονίζετε σε προτομή ο χριστός Εμμανουήλ δεόμενος, και από κάτω Κοσμάς και Δαμιανός με την μητέρα τους Θεοδότη. Η τεχνοτροπία της ένταση την παράσταση στην υστεροκομνηνεια ζωγραφική, που με το συντηρητισμό των επαρχιακών εργαστηριών που διατηρείτε έως τα τέλη του 12^{ου} οι στις αρχές του 13^{ου} αιώνα, και προσδιορίζει την χρονολόγηση της σε αυτά τα πλαίσια, με terminus ante quem τη μετατροπή του ναού σε καθεδρικό των Λατίνων από τα πρώτα χρόνια ρωμαιοκαθολικής επισκοπής στη Ζάκυνθο (1207-1212).

Άγιος Φραγκίσκος: Μεγάλη Βασιλάκη, καθολικό μοναστηρίου, στο νότιο άκρο του κάστρου κοντά στο ναό του σωτήρα, όπου έως το 1520 συνεδρίαζε το τοπικό Συμβούλιο της Κοινότητας. Ασάφεια επικρατεί στα κείμενα των παλαιότερων ιστορικών ως προς την ακριβή ημερομηνία της ανεύρεσης και των ανακαινίσεων του ναού. Με μικρές αποκλίσεις, οι περισσότεροι τοποθετούν την οικοδόμηση του στις αρχές του 14^{ου} αιώνα και τη μεγάλη ανακαίνισης του στα τέλη του 15^{ου} η τις αρχές του 14^{ου} αιώνα. Ο ναός είχε υποβαθμιστεί κατά τον 15^ο αιώνα παράκληση αργότερα έγινε αποθήκη τροφίμων και κατάλυμα μισθοφόρων. Επισκευαστικέ με την φροντίδα των αδελφών του τάγματος Minoriti. Πάνω από την κεντρική είσοδο του ναού υπήρχε πέτρινο ανάγλυφο οικόσημο του φράγκου κυρίαρχου του νυσιου Leonardo di tocco. Αφαιρεθήκαν το 1519 από τους προκρίτους και το λαό, που ήθελαν και με αυτό τον τρόπο να δείξουν την αφοσίωση του στη Βενετία. Κτίσμα της μονής του Άγιου Φραγκίσκου χρησιμοποιηθηκε ως δημόσιο σχολείο της κοινότητας, όπου διδάσκονται ελληνική φιλοσοφία και φιλολογία. Το 1672, το μοναστήρι και η εκκλησία ξανακτιστήκαν, μετά την καταστροφή τους από το σεισμό από το 1664. Περιουσία της μονής, όπως και άλλων μοναστηριών της Επτανήσου, δεσμευτικέ το 1805, προκειμένου να ενισχυθεί οικονομικά η δημόσια εκπαίδευση στα ιόνια νησιά. Το 1821, ο ναός είχε μετατραπεί σε πυριτιδαποθήκη και λίγο αργότερα από τους άγγλους, όπως και ο ναός του σωτήρα, σε αποθήκη πολεμοφοδίων. Ο ναός και τα κτίσματα του μοναστηριού είχαν ερειπωθεί αρκετά χρόνια πριν από το καταστροφικό σεισμό του 1953. Η ανασκαφική έρευνα έφερε στο φως το ιερό βήμα και ένα τμήμα του κυρίου ναού. Η τοιχοποιία τους σώζετε πάνω από την στάθμη του θεμελιώδης.

Το υπόλοιπο κτίσμα, εάν δεν έχει καταστραφεί, βρίσκεται κάτω από μεταγενέστερες κατασκευές του 19^{ου} αιώνα. Η εύρεση τάφων κάτω από τη στάθμη του δαπέδου βεβαίωσε την αρχαϊκή μαρτυρία ότι στον άγιο Φραγκίσκο είχαν ενταφιαστεί διακεκριμένοι καθολικοί. Δυτικά του ναού αποκαλύφθηκαν επίσης, κτίσματα της μονής και μια μεγάλη θολοσκέπαστη δεξαμενή.

Αγία Βαρβάρα: μικρή μονόκλιτη βασιλική, κοντά στις γνώστες σήμερα ως ενετικές φύλακες, απέναντι από τη μικρή πυριτιδαποθήκη. Ο ναός, που ήταν αφιερωμένος στην αγία Βαρβάρα, προστάτιδα του πυροβολικού, είχε ερειπωθεί και επιχρυσωθεί. Αποκαλύφθηκε μετά από ανασκαφική έρευνα. Οι τοίχοι σώζονται λίγο ποιο πάνω από τη στάθμη του πλακόστρωτου δαπέδου, που σώζετε κατά το ήμισυ περίπου. Η αβαθής κόγχη του ιερού είναι προσανατολισμένη νότια. Στην εξωτερική πλευρά του ανατολικού τοίχου αποκαλύφθηκε κατασκεβή για την περισυλλογή των νερών της βροχής. Μια από της καθολικές εκκλησίες που είναι γνωστό ότι υπήρχαν στο κάστρο και δεν έχουν προς το παρόν ανακαλυφθεί είναι και ο Άγιος Στέφανος. Τον ενοριακό παρεκκλήσι τον προβλεπτόν τις Ζακύνθου ανοικοδομήθηκε στα τέλη του 15^{ου} αιώνα. Το 1672, με διάταγμα της γερουσίας, παραχωρήθηκε μαζί με τη περιούσια του στο μοναστήρι του Αγίου Φραγκίσκου. Σε έγγραφο του 1403, που σωζόταν άλλοτε στο αρχαιοφυλάκιο, το κάστρο της Ζακύνθου αναφέρετε με την ονομασία Άγιος Στέφανος. Από παλαιότερους ερευνητές έχει υποστηριχθεί ότι η αρχική αυτή ονομασία είχε προσέλθει από το ομώνυμο παρεκκλήσι. Σε συμβολαιογραφικά έγγραφα του 17^{ου} και του 18^{ου} αιώνα αναφέρονται 2 ακόμη καθολικές εκκλησίες, ο ναΐσκος που υπήρχε στη συνοικία του αγίου Νικήτα και ήταν αφιερωμένο στις αγίες Αικατερίνη και Λουκία και η εκκλησία της αγίας Ιουστίνης.

ΟΡΘΟΔΟΞΕΣ

Από τους ορθόδοξους ναούς του κάστρου σήμερα διατηρούνται οι έξι:

Άγιος Ιωάννης ο θεολόγος: Στη βόρεια πλευρά του φρουρίου μετά τη τρίτη πύλη, βρίσκετε ο ναός του αγίου Ιωάννου του θεολόγου, στις πόρτες του κάστρου. Ιδιοκτήτες της εκκλησιάς, που ιδρύθηκε το 1486, ήταν εξέχουσες ιερατικές μορφές της οικογένειας Μακρή. Το 1662, δημιουργήθηκε αδελφότητα, η όποια ξανάχτισε την εκκλησία από τα θεμέλια, επειδή ήταν ετοιμόρροπη. Όπως προκύπτει από το συμβολαιογραφικό έγγραφο του 1699, ο περίφημος ζακυνθινός ζωγράφος Γερόλυμος Πιτόρος ή Πλακωτός είχε φιλοτεχνήσει για το ναό μια εικόνα με τη παράσταση των τριών ιεραρχών. Το 1809, χρησιμοποιήθηκε ως στρατώνας και το 1841, από τους άγγλους, ως αποθήκη. Με την ανασκαφική έρευνα αποκαλύφθηκαν σε μικρό ύψος οι τοίχοι του ναού. Στη βορειοανατολική γωνία του χτίσματος και στην αρχή του βόρειου τοίχου, πάνω στην αρχική θεμελίωσης υπαρχε τμήμα τόσο του τοίχου της πρώτης οικοδόμησης όσο και εκείνο της ανακατασκευής του 1662. Στης επίχωσης έξω από το βόρειο τοίχο βρέθηκε μια μαρμάρινη λεκάνη αγιασμού που φιλήσετε στο μουσείο Ζακύνθου.

Παναγία Λαουρέντα: περιώνυμη εκκλησία στη βορειοδυτική πλευρά του φρουρίου, που υπήρχε ειδή το 1478, σύμφωνα με το ζακυνθινό κτιματολόγιο αυτής της χρονιάς. Επειδή οι βενετοί βρήκαν την εκκλησία εγκαταλειμμένη και χάρις τίτλους ιδιοκτησίας, τη παραχώρησαν jus patronato σε επιφανή πρόσωπα. Το 1495, παραχωρήθηκε στο πρωτόπαπα του νησιού Κωνσταντίνο καλοφονο, ο όποιος καθιέρωσε την εκκλησία ως εφημερία των πρωτοπαπάδων της Ζακύνθου. Ανακαινιστικέ εκ θεμελίων μετά το σεισμό 1636. Το 1665, η ενετική κυβέρνηση παραχώρησε την εκκλησία στον κριτικό ιερωμένο και αγιογράφο φιλόθεο σκούφο, ο όποιος τη διακόσμησε με τοιχογραφίες. Επί αγγλοκρατίας, η εκκλησία ερειπώθηκε, χρησιμοποιήθηκε ως πυριτιδαποθήκη και περίφημοι και θαυματουργική εικόνα της παναγίας της Λαουρέντας μεταφέρθηκε στο ναό της αγίας τριάδας στη πόλη της

Ζακύνθου, με τον όποιο συνενώθηκε το 1844. Το κτίσμα αποκαλύφθηκε ύστερα από ανασκαφική έρευνα. Οι τοίχοι του σώζονται σε ελάχιστο ύψος πάνω από τη θεμελίωση. Βρεθήκαν επίσης, σπαράγματα από την τοιχογράφηση του ναού και στην εξωτερική πλευρά του νότιου τοίχου πλακόστρωτος διάδρομος, που συγκλίνει προς το κέντρο. αποτελεί θαυμάσιο δείγμα κατασκευής για τη συγκεντρώσει των νερών της βροχής και αποδεικνύει τη συνεχή φροντίδα που υπήρχε για την ύδρευση του κάστρου.

Άγιος Ιωάννης ο πρόδρομος αρχική οικοδόμηση του ναού ανάγεται στα τέλη του 15^{ου} αιώνα. Σύμφωνα με το κώδικα της μόνης, που έχει αντιγράψει από παλαιότερους ερευνητές, ιδρύθηκε με τρεις θόλους το 1478 από την Κλεόπα κοιψίδα, κόρη του Leonardo di tocco του 3^{ου}. Από το 1492, η ενετική κυβέρνηση παραχωρούσε το ναό *jus patron* το σε διαφόρους ιερωμένους. Όταν το 1603 παραχωρήθηκε στην κοινότητα Ζακύνθου, αναγέρθηκε σε γυναικείο μοναστήρι και αναγέρθηκαν ο Άγιος Ιωάννης ο πρόδρομος ως προστάτης του νησιού. Η Βενετία εξακολούθησε να τον αναγνωρίζει και μετά την ανακήρυξη του αγίου Διονύσιου ως προστάτης της Ζακύνθου (1703). Το 1831, η εκκλησία συνενώθηκε με το μητροπολιτικό ναό του αγίου Νικόλαου των ξένων στη πόλη, όπου μεταφερθήκαν πολύς από της εικόνες και τα ιερά σκευή της. Ο σεισμός του 1893 επέφερε σημαντικές ζημιές στο ναό, που είχε χρησιμοποιηθεί ως αγγλικό σχολείο και αργότερα ως αποθήκη. Το 1895, από τον τότε φρούραρχο της Ζακύνθου παραδόθηκε ανάγλυφη μαρμάρινη πλακά από τον ερειπωμένο ναό στη χριστιανική αρχαιολογική εταιρία στην Αθήνα. Στη πλάκα, διαστ. 1,30 x 0,68 x 0,16 μ., παρηστανεται ο Άγιος Ιωάννης ο πρόδρομος φτερώτός. Η στάση και τα ενδύματα του αγίου παραπέμπουν στον εικονογραφικό τύπο που απαντάτε στη κριτική ζωγραφική στα τέλη του 16^{ου} και τοις αρχές του 17^{ου} αιώνα. Τα τοιχία αυτά και η χρονολογία αναγόρευσης του αγίου ως προστάτη του νησιού οδηγούν στη χρονολόγηση της παράστασης στο 1608. Στο κάτω τμήμα της πλάκας παριστάνονται τρεις θυρεοί που δεν είναι δυνατόν να ταυτιστούν, επειδή έχουν χαθεί τα γραπτά, μάλλον, διακριτικά τους. Το ανάγλυφο βρίσκετε σήμερα στο βυζαντινό μουσείο Αθηνών. Πριν από την ανασκαφική έρευνα μικρά μόνο τμήματα του βόρειου και του νότιου τοίχου ήταν ορατά. Σήμερα έχουν αποκαλυφθεί όλοι οι τοίχοι του ναού σε ύψος που κυμαίνεται από 0,50 μέχρι και 2 μ., μεγάλο μέρος της πλακόστρωσης εσωτερικά και τα πρώτα σκαλοπάτια που οδηγούσαν πιθανώς στο γυναικωνίτη. Εξωτερικά, στη βόρεια πλευρά βρεθήκαν πολύς ταφές, ενώ στη νότια ίχνη από χτισίματα και τι σκάλα που οδηγούσε στο ναό. Αποκαταστάθηκαν εν μερί τα θηράματα και συλήθηκαν όλα τα διάσπαρτα αρχιτεκτονικά μελή του ναού, τα περισσότερα από τα όποια αποτελούσαν τον εξωτερικό γλυπτό του διακόσμου. Χαρακτηρίζονται από την άριστη και εντυπωσιακή επεξεργασία της πετράς, γεγονός που αποδεικνύει τη σπουδαιότητα που είχε δοθεί στο μνημείο. Το θαυμάσιο αυτό σύνολο των ανάγλυφων αρχιτεκτονικών μελών αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα της επίδρασης του μπαρόκ στην αρχιτεκτονική και τη διακόσμηση των ναών κατά τη περίοδο της ενετοκρατίας στη Ζάκυνθο. Σε διάφορα έγγραφα, κύριος σε συμβολαιογραφικές πράξεις, αναφέρονται τα ονόματα πολλών εκκλησιών του καστροθ,πολες από της οποίες ανατυπώνονται σε χάρτες του 17^{ου} και 18^{ου} αιώνα. Οι περισσότεροι από τους ναούς μνημονεύονται σε αρχικά έγγραφα του 16^{ου} αιώνα, όπως ο Άγιος Αντώνιος, ο Άγιος Βασίλειος, ο Άγιος Νικόλαος, ο Άγιος Θεόδωρος, καθώς και η αγία παρασκευή και η αγία μαρίνα, που είχαν καταστραφεί ειδή από το σεισμό του 1893. Οι εκκλησιές του αγίου Γεώργιου και του αγίου Νικήτα, για τοις οποίες μνείες υπάρχουν σε έγγραφα του 15^{ου} αιώνα, ήταν ενοριακές και κέντρα των ομώνυμων σινικών του κάστρου εκκλησία της παναγίας ζωοδόχου πηγής ή χρυσοπόλης υπήρχε από της αρχές του 16^{ου} αιώνα, διπλά στα τοίχοι τις ανατολικής

πλευράς του κάστρου. Η εικόνα της παναγίας είχε μεταφερθεί από την Κρήτη και λιανευόταν μέσα στο φρούριο την παρασκευή της διακαινησίμου. Ο σεισμός του 1791 γκρέμισε την εκκλησία, που ξαναχτισθήκαν αργότερα και διακοσμήθηκε με νέα έργα τέχνης. Μετά το σεισμό του 1840, η εκκλησία ερειπώθηκε. Ξανακτίστηκε στη Μπόχαλη στη θέση του ναού του αγίου Νικόλαου του ερημίτη ή του Ρεμούνδου που είχε επίσης καταστραφεί από τον ίδιο σεισμό.

Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΗΣ ΦΑΝΕΡΩΜΕΝΗΣ

Στα πλαίσια του καινούργιου μαθήματος της Α τάξης του λυκείου που λέγεται <<ερευνητική εργασία>> κάποιοι από εμάς είχαμε επιλέξει τη συγκεκριμένη εργασία για τα ιστορικά μνημεία της Ζακύνθου και κάποιοι άλλοι όχι. Τελικά όμως, όλοι μείναμε ευχαριστημένοι από το θέμα και με μεγάλο ενδιαφέρον εργαστήκαμε για την ολοκλήρωσή του. Αρχικά, χωριστήκαμε σε δύο ομάδες και ασχοληθήκαμε με ένα εκκλησιαστικό ιστορικό μουσείο, την εκκλησία της παναγίας Φανερωμένης, η οποία βρίσκεται στην πόλη της Ζακύνθου. Πιο συγκεκριμένα, είναι ένας ενοριακός ναός όπου η τοποθεσία του βρίσκεται κοντά στο μοναστήρι του πολιούχου του τόπου μας, Αγίου Διονυσίου. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός, ότι τη περίοδο της δυναστείας των Δε Τοκκων (1357-1484), όταν η θάλασσα έφτανε έως τη σημερινή θέση της εκκλησίας, όπως μας διασώζει η παράδοση, βρέθηκε από φαράδες ανάμεσα στα βραχοτόπια της περιοχής μια μικρή εικόνα της παναγίας αγιογραφημένη με κηρομάστιχο. Έτσι λοιπόν, οι περίοικοι την θεώρησαν θείκό σημάδι και με δαπάνη τους ανήγειραν, επί της παραλίας ένα μικρό ναό αφιερωμένο στην Υπεραγία Θεοτόκο όπου λόγω της τυχαίας <<φανέρωσης>> τον ονόμασαν Φανερωμένη. Επίσης, είναι κτισμένη σε ρυθμο βασιλικής μπαρόκ και αποτελεί το λαμπρότερο εκκλησιαστικό μνημείο με πλούτο περίφημων εικόνων ξυλογλυπτικής εργασίας λόγω της ύπαρξης χρυσαφιού και ασημιού για τον στολισμό. Μέχρι τους τραγικούς σεισμούς του 1953 θα αποτελεί Μνημείο εκκλησιαστικής τέχνης και πολιτισμού όπου ξεπερνάει τα όρια της όμορφης Ζακύνθου. Δυστηχώς όμως, ο αυγουσιτιάτικος σεισμός θα τον ερειπώσει και θα τον αποτελειώσει η πύρινη συμφορά που ακολουθεί. Δίχως όμως να σβησει η ελπίδα στην καρδιά και τη ψυχή των Ζακυνθινών αποφασίστηκε η αναστήλωση μιας νέας φανερωμένης, όραμα το οποίο γινόταν χρόνο με το χρόνο πραγματικότητα. Υστερα, από εξήντα χρόνια, στη σημερινή εποχή με γενναία προσφορά της πολιτείας, του δήμου Ζακυνθίου, των ευσεβών ενοριτών, των ευγενικών χορηγιών, στη προσπάθεια των εκάστοτε εκκλησιαστικών συμβουλίων και υπο τη καθοδήγηση της Ιεράς Μητροπόλεως Ζακύνθου, έχουμε μια καινούργια φανερωμένη ακριβώς όμοια με εκείνη που ιστοπέδωσε ο σεισμός του 53' και αποτελείωσε στη συνέχεια η φωτιά. Από την αρχή οι στοχοί μας ήταν να γνωρίσουμε το ναό από πλευράς αρχαιολογικής, λαογραφικής, καλλιτεχνικής, αγιογραφίας και εκκλησιαστικής ιστορίας. Μέσα από την αναζήτηση των πληροφοριών και την επίσκεψή μας στη φανερωμένη προσπαθήσαμε να ενταπεξέλθουμε στις απαιτήσεις της εργασίας μέσα από τα εφόδια που αποκτήσαμε από αυτή τη διαδικασία για να πετύχουμε τον στόχο που είχαμε θέσει.

Κλείνοντας, θα θέλαμε να σας μεταφέρουμε την εμπειρία μας από αυτό το νεοσύστατο μάθημα καθώς και την αποψή μας για αυτό. Εμείς το αντικρύσαμε σαν μια νέα περιπέτεια, η οποία μας οδήγησε στην διερεύνηση των οριζόντων μας, μας έδωσε την ευκαιρία για την απόκτηση περισσότερων γνώσεων αλλά και στην ανακάλυψη διάφορων πτυχών της θρησκευτικής ζωής του Φιόρου του Λεβάντε. Διακρύναμε την πολύτιμη αξία που υπάρχει όταν σεβόμαστε, εκτιμάμε και προστατεύουμε τα ιστορικά μνημεία και ευρύτερα τον πολιτισμό μας. Τέλος, μάθαμε να συνεργαζόμαστε μεταξύ μας, να επικοινωνούμε με διαφορετικούς χαρακτήρες, με ξεχωριστές προσωπικότητες και το κυριότερο γνωρίσαμε σε ποιες στιγμές αδιαφωνίας πρέπει να

αποχωρούμε και σε ποιες όχι κατά τη διάρκεια της συναναστροφής μας με άλλα άτομα στα πλαίσια μια κοινωνικής ομάδας.

Η ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

Οι εκκλησιές και οι αγιογραφίες στη Ζάκυνθο είναι από τα ωραιότερα δείγματα της αύρας της αναγέννησης, η οποία εισέβαλε προνομιακά στο γραφικό και ιστορικό νησί. Η εγκράτεια της και η ευγένεια του διακοσμητικού στυλ της βυζαντινής και μεταβυζαντινής τέχνης, συνδυάζονταν σε πολλά έργα με την ελευθερία και την ορμή της αναγέννησης.

Η εκκλησία της φανερωμένης θεωρείται ως ένα από τα πιο λαμπρά δημιουργήματα τέχνης κοσμήματος, ξυλογλυπτικής και αγιογραφίας. Η εκκλησία αυτή βρίσκεται προς το νότιο μέρος της πόλης της Ζακύνθου, στη συνοικία του άμμου. Ως οικοδόμημα μικρή επί δυναστείας των Δε-τοκκων (1357-1485) με έξοδα των περιοίκων. Τιμηθηκε με το όνομα της Φανερωμένης από την φανέρωση της μάνας του Θεού, δηλαδή της Θεομήτορος. Ο αξιόλογος αυτός ναός του 15^{ου} αιώνα βρίσκεται επί της οδού Ν.Καντουνη, καταστράφηκε από τους σεισμούς του 1953 αλλά ανοικοδομήθηκε με τα ίδια υλικά ακολουθώντας την παλιά του μορφή και κρατώντας το παλιό καμπαναριό του που δεν κατέρρευσε. Οι ελάχιστες αγιογραφίες που σωθήκαν είναι τόσο μεγάλης σημασίας που φυλάσσονται στο μουσείο Μεταβυζαντινής τέχνης. Για την ιστορία του ναού της Φανερωμένης έχουν γραφτεί διαφορές μελέτες από Έλληνες και ξένους μελετητές των κλασικών τεχνών, καθώς υπήρξε ένας από τους ωραιότερους ναούς της Ελλάδας. Στα χρόνια της ενετοκρατίας, η πλατεία της Φανερωμένης αντιθέτως με την πλατεία Αγίου Μάρκου ήταν η πλατεία συνάντησης των λαϊκών.

Αποτελεί το λαμπρότερο εκκλησιαστικό μνημείο με πλούτο περίφημων εικόνων, ξυλογλυπτική εργασία με την ύπαρξη χρυσαφιού και ασημιού για το στολισμό. Ήταν μουσείο που προκαλούσε παγκόσμιο ενδιαφέρον. Επίσης, υπήρχαν πίνακες από την Επτανησιακή σχολή και ξυλόγλυπτο διάκοσμο πλούσιο στο ρυθμό του μπαρόκ. Ήταν ο μοναδικός ναός της ορθοδοξίας που σπαταλήθηκε ο χρυσός, το κόσμημα, η τέχνη και που υπήρξε φωτεινή γέφυρα ανάμεσα στη δύση και τον ελληνισμό. Αυτή η επικοινωνία χρησίμευε ως σύμβουλος στην ελληνική δημιουργία. Ακόμη, οι άνθρωποι θαύμαζαν την τέχνη, τον πολιτισμό των περασμένων αιώνων και προσκυνούσαν τη θεότητα. Το 1562 έγινε ανακαίνιση και οι οικογένειες ζήτησαν η εκκλησία να γίνει ιδιωτική. Στην ανέγερση η εκκλησία έχει τύπο βασιλικής και σχέδιο μπαρόκ. Στην κύρια είσοδο υπάρχει ένα επίγραμμα και ο σχεδιαστής του παραμένει άγνωστος. Στην υπογραφή συμφωνητικού

αποφασίστηκε η κατασκευή περίφημου τέμπλου, το οποίο θεωρείται θέμα ξυλογλυπτικής τέχνης και λεπτότητας με φύλλα καθαρού χρυσού προσαρμοσμένο στις γλυφές που είναι έργο εξαιρετικής τέχνης και αιώνιας αξίας. Οι ζωγραφικές παραστάσεις ήταν αφιερωμένες σε διαζώματα. Στο πάνω διάζωμα υπήρχε ο εσταυρωμένος και οι αετοί του αγιογράφου Κορωναίου.

Ο Ηλίας Μόσχος δημιούργησε τη Δεσποτική εικόνα του τέμπλου «Η κήδευση της Θεοτόκου». Κάτω από αυτήν βρισκόταν η επιχρυσωμένη μικρή εικόνα της Θεοτόκου. Πολλοί άλλοι ζωγράφοι βασιστήκαν στη Βυζαντινή αγιογράφιση του Αγ. Ιωάννου και στην αναγεννησιακή τεχνοτροπία.

Η ξυλόγλυπτη δημιουργία του τέμπλου παρίστανε στα περιζώματα και τις ζώνες διάφορα ζώα, πουλιά της Αγ. Γραφής, κλήματα αμπελιού και σκηνές από τα πάθη του Χριστού. Η παρατήρηση της αποθέωσης της ουράνιας απλότητας του αγνώστου αγιογράφου που απεικόνιζε δυο αρχάγγελους με διακονική στολή είχε ως αποτέλεσμα να τονίσει με τέλειο τρόπο τις γραμμές και τις πινελιές του.

Το μεσαίο βημόθυρο της ωραίας πύλης του τέμπλου απεικονίζει το Χριστό να κρατά το Άγιο Δισκοπότηρο, το όποιο είναι έργο του ζακυνθινού αγιογράφου Ν. Κορωναίου.

Στην Ουρανία υπήρχαν μικρά και μεγάλα πλαίσια με εικόνες και με θαυμάσια ξυλόγλυπτη χρυσωμένη διακόσμηση. Στα δυο άκρα του Θόλου κατά μήκος ήταν ο Απόστολος Πέτρος κρατώντας τα κλειδιά του Παραδείσου, η Αποκάλυψη του Ιωάννη και στις τέσσερις γωνίες οι Ευαγγελιστές και ο καθένας με το σύμβολο του. Ολόκληρη η Ουρανία έκλεινε με θαυμάσιες, πολυσύνθετες, ολόκληρες κορνίζες που παρίσταναν κάποια σχήματα. Άγνωστη στην εικονογραφημένη σύνδεση της βυζαντινής τεχνοτροπίας ήταν φωτεινός τόνος και κυριαρχούσε σε όλους τους χρωματισμούς.

Η Ουρανία της Φανερωμένης ήταν έργο του θεμελιωτή της επτανησιακής σχολής Νικόλ. Ολόκληρη επρόβαλε ανάμεσα σε ένα ορθογώνιο χρυσό πλαίσιο που η λεπτή σύνθεση του εφαρμοζόταν και έκανε τους κριτικούς να γράφουν θαυμάσιες κριτικές και στο ξένο τύπο. Ο Ζαχαρίας Παπαντωνίου στη μελέτη του «η Εκκλησιαστική τέχνη εν Ζακυνθω» αναγράφει για την Ουρανία της Φανερωμένης.

Άλλη καλλιτεχνική θησαυροί της Φανερωμένης ήταν στο ιερό η Αποκαθήλωση στην πρόθεση καθώς και η Αγία Τράπεζα και το θαυμάσιο κουβούκλιο της στα θωράκια της, όπου υπήρχαν διάφορες παραστάσεις θρησκευτικές.

Η εικόνα που παριστάνει τους εικοσιτέσσερις χαιρετισμούς της Θεοτόκου σε μικρογραφία (στο ιερό υπήρχε ο Θαυμάσιος ξυλόγλυπτος Εσταυρωμένος).

Οι παραστάσεις των πλαγίων τοίχων της Φανερωμένης ήταν σε δυο σειρές, είχαν για θέματα μεγάλες εικόνες δεκαοκτώ προφητών και οχτώ μεγάλων πατέρων της εκκλησίας. Επιπλέον στη Βόρεια πλευρά του τοίχου υπήρχε μεγάλη εικόνα «Αμολύντου» θαυμάσιο έργο κρητικής τεχνοτροπίας.

Ο Γυναικωνίτης της Φανερωμένης καλυπτόταν από χρυσωμένο ξυλογλυπτικό διάκοσμο. Στο μέσο υπήρχε ο Χριστός ως παντοκράτωρ και γύρω οι δέκα μάρτυρες της Κρήτης. Επάνω στην είσοδο του υπήρχε μια μεγάλη εικόνα του Αγίου Δημητρίου (αγνώστου αγιογράφου), σε ένα πλαίσιο υπέροχης ξυλογλυπτικής τέχνης και εργασίας. Επίσης στον γυναικωνίτη φυλάσσεται ο μεγαλόπρεπης ξυλόγλυπτος επιχρυσωμένος επιτάφιος που φιλοτεχνήθηκε κατά το 1828 από τους καλλιτέχνες αδελφούς Κανάλε.

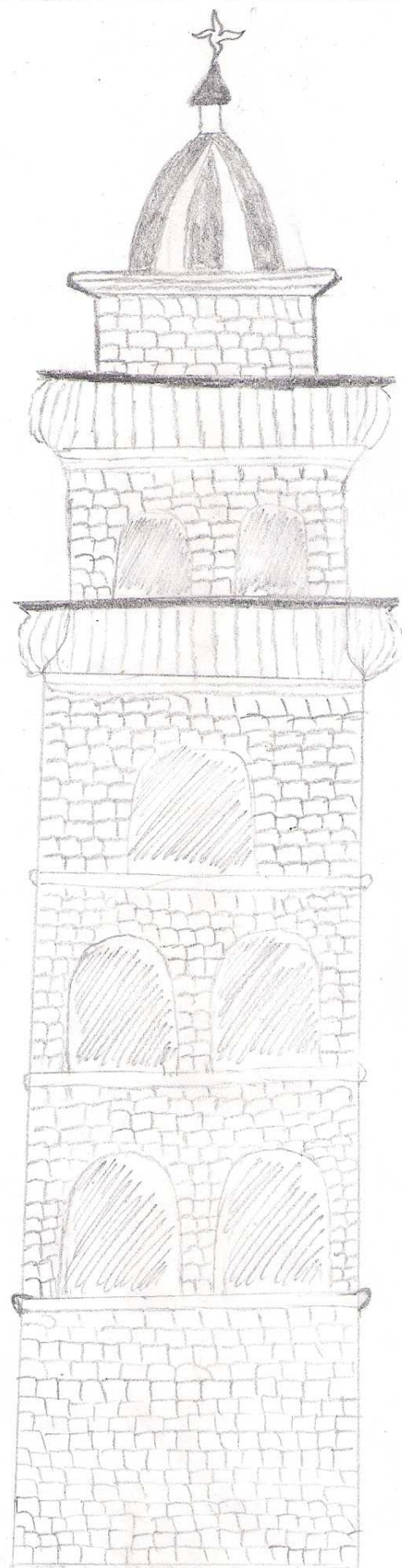
Ασημένιοι δίσκοι και πολυέλαιοι, ασημένια μεγάλα κονδύλια στολίζουν την περίφημη αυτή εκκλησία, τέσσερα ορειχάλκινα μανουάλια μπροστά από το τέμπλο και ένα εξαιρετικής τέχνης ξυλόγλυπτο επιχρυσωμένο προσκυνητάρι υπήρχε για την τοποθέτηση των εικόνων στις μεγάλες γιορτές της εκκλησίας.

Εικόνες, δίσκοι, σασίδια είναι ο πλούτος τον οποίον συσώρευσαν τετρακόσια χρόνια ευσέβειας στην Φανερωμένη. Ο σεισμός που έγινε στην Ζάκυνθο και η φωτιά που ακλούθησε μετέτρεψε το μοναδικό αυτό εκκλησιαστικό και καλλιτεχνικό μουσείο σε σωρούς και ερείπια. Το μεγαλοπρεπές κωδωνοστάσιο του ναού που είχε θεμελιωθεί το 1683 με την θαυμαστή γλυπτική εργασία του γύρω στα άκρα δεν καταστράφηκε από σεισμό. Μετά τον σεισμό οι συγκολλήσεις των λίθων έγιναν ακαλαίσθητα με μαύρο τσιμέντο και ο τρούλος έγινε βαθύτερος με συμπαγές τσιμεντοκονίαμα αντί του προσεισμικού του καλαίσθητου ελαφρότατου με τούβλα και με ξύλα διασώθηκε και το σωριασμένο και εγκαταλειμμένο υλικό της πρόσοψης της εκκλησίας από τη μετασεισμική αρπαγή του λίθου, τετραγωνισμένου υλικού για σταθερή θεμελίωση των παραγκών.

Ο εκκλησιαστικός σύμβουλος Χ. Παπαδάτος συνετέλεσε τα μέγιστα σε ολόκληρα τα ερείπια της καλλιτεχνικής λίθινης προσόψεως ναού της Φανερωμένης. Τα ηλεκτρικά σύρματα τα οποία είχαν προστεθεί στους τείχους του ναού και το οικοδομήσιμο υλικό δεν κατέρρευσε από το εικονοστάσιο. Ανάγλυφη λίθινη παράσταση της Θεομήτορος με δυο ανάγλυφους αγγέλους, τοποθετήθηκε στην κύρια είσοδο. Πράγματι ο υπουργός έδειξε

πλήρη κατανόηση και λόγο της υπουργικής αποφάσεως του υπουργείου των σεισμόπληκτων νησιών διόρισε τετραμελή επιτροπή διασώσεως ιστορικών του κτιρίου της φανερωμενης, βάση προσεισμικών φωτογραφιών. Πιο αναλυτικά το τέμπλο ήταν μνημείο ξυλογλυπτικής διακοσμητικής και χρυσοπλάσσης, ένα σπάνιο καλλιτέχνημα δουλεμένο με λεπτότατη εργασία. Το κωδωνοστάσιο της Φανερωμένης και το συνεχόμενο οίκημα του ναού ήταν μπροστά στο απλό και απέριπτο τριγωνικό σαν φλωρεντιανό πλάτωμα.

Στις μέρες μας, η εκκλησία αυτή λειτουργεί κάθε Κυριακή και στις μεγάλες γιορτές. Τα μυστήρια που εκτελεί είναι γάμοι, βαφτίσεις. Εκεί γίνονται και κηδείες. Επίσης, επειδή η εκκλησία είναι ενοριακή στις 2 Φεβρουαρίου και στις 15 Αύγουστου λαμβάνουν χώρα πανηγύρια για την Υπαπαντή του Χριστού και την κοίμηση της Παναγίας αντίστοιχα. Επίσης γίνονται κάποιες άλλες καλοκαιρινές εκδηλώσεις με την συνοδεία μουσικής και της εκκλησιαστικής χορωδίας. Ακόμη, εκεί γίνονται οργανωμένες επισκέψεις από σχολεία όλο το χρόνο και από τουρίστες μόνο το καλοκαίρι. Στο μέλλον θα λειτουργεί ως πνευματικό κέντρο το οποίο θα έχει internet-café και αίθουσα εκδηλώσεων για να υπάρχει μετά τη Θεία λειτουργία η δυνατότητα επικοινωνίας μεταξύ των εκκλησιαζομένων .

Εικόνα 1 - το κωδωνοστάσιο της Φανερωμενης